

Makale Gönderim Tarihi: 26.09.2022

Yayına Kabul Tarihi: 06.12.2022

Arařtırma Makalesi

BİR ADAM BİR OKUL: HOCA OLARAK MAZHAR OSMAN

Hasan Hüseyin Koşar *

ÖZ

Türkiye’de modern psikiyatrinin kurucusu kabul edilen Mazhar Osman Uzman (1884-1951) başta Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi’nin kurucusu olmak üzere Türk psikiyatrisinde çığır açmıştır. Döneminin oldukça tartışılan bir ismi olan Mazhar Osman, onlarca hasta ile ilgilenmiş, halk arasında anlatılara konu olmuştur. Yanı sıra pek çok yayına hem yazar hem de editör olarak imza atmıştır. Bütün bunların yanında kurumsal olmayan, gayri resmi olarak pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Onun yetiştirdiği öğrenciler, başta nöropsikiyatri olmak üzere tıbbın değişik alanlarında Türk tıbbına hizmet etmiştir. Çalışmamızda pek çok çalışmaya konu olmuş olan Mazhar Osman’ın adeta bir “okul” olmasına, yöntemlerine, bu eğitim konusundaki tartışmalara ve yetiştirdiği öğrencilerinden bir kısmına değinilecektir

Anahtar Kelimeler: Mazhar Osman, Toptaşı, öğrenciler, Bakırköy, psikiyatri, Alman ekolü.

ONE MAN ONE SCHOOL: MAZHAR OSMAN AS A TEACHER

ABSTRACT

Mazhar Osman Uzman (1884-1951), who is accepted as the founder of modern psychiatry in Turkey, has marked a new ground in Turkish psychiatry, especially the founder of Bakırköy Mental Illness Hospital (as Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi). Mazhar Osman, a highly controversial name of his period, has deal with dozens of patients and become the subject of narratives among the public. Moreover, he has signed many publications both as a writer and an editor. In addition to all of these, he has educated many students. The students he educated that served Turkish medicine in different fields of medicine, especially neuropsychiatry. In our study, it is mentioned that Mazhar Osman, who has been the subject of many studies, is almost called a "school", his methods, the discussions on this education and some of his students.

Keywords: Mazhar Osman, Toptaşı, students, Bakırköy, psychiatry, German school.

* Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, hhkosar@gmail.com ORCID: 0000-0001-5619-7955, hhkosar@gmail.com

Atıf: Koşar, H. H., (2023). Bir Adam Bir Okul: Hoca Olarak Mazhar Osman. *Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Istranca Tarih Araştırmaları Dergisi*. C.1, S.1, 65-82.

Giriş

Modern Türk psikiyatrisinin kurucusu kabul edilen Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman, doktorluğunun ve organizasyon becerisinin yanında yetiştirdiği öğrencileriyle de öne çıkmıştır. Alman psikiyatri okulunun temsilcisi bir nöropsikiyatri hekimi iken, fedakârlıklarla oluşturduğu üniversite dışı bir öğrenci grubuyla “Mazhar Osman Okulu”nu kurmuş ve Türk psikiyatrisine yön vermiştir. Osmanlı’nın çalkantılı yıkılış döneminde eğitim alan ve İmparatorluğun psikiyatri kurumları olan Toptaşı, La Paix, Haseki’de başhekimlik ve doktorluk yapan, Cumhuriyet kurulduktan sonra ise Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesini kurup buranın başhekimliğini yürüten Mazhar Osman, bir ruh hekimi olarak adeta efsane haline gelmişti. Halk anlatılarında adı geçen, yazdıkları, söyledikleri ile döneminde polemiklere yol açan, deliliğin bir hastalık şeklinde kabulünde büyük etkileri bulunan Mazhar Osman tüm bunların yanında yetiştirdiği öğrencileri ile de tıp tarihine, özellikle de psikiyatri tarihine damgasını vurmuştur.

Bu makalede, bir ruh ve asabiye doktoru, pek çok hastane ve sağlık kurumunu kuran/düzenleyen bir organizatör, tıpta pek çok yayına imza atmış bir yazar ve yayıncı, fikirleriyle zamanının önde gelen entelektüellerden biri olarak bilinen Mazhar Osman’ın çok bilinmeyen bir tarafı olan okul tarafını, yani öğrenci yetiştirmesini ele alacağız. Başta nöropsikiyatri olmak üzere ülkemizde hiç mevcut olmayan ya da az bulunan pek çok tıbbi alanda doktor ve sağlıkçı yetiştirmiştir. Onların devamında gelen en az bir nesli de bu konuda etkilemiş ve Türk psikiyatrisine etkisi 1970’li yıllara kadar devam etmiştir. Aşağıda da değineceğimiz gibi özellikle Alman deskriptif psikiyatri modelini kendine temel alan Mazhar Osman, bu ekolün Türkiye’de yerleşmesine ve ardılı psikiyatrlar arasında da temsil edilmesine neden olurken bunu imkânsızlıklar içinde adeta tek başına bir okul olarak başarmıştır.

Öğrencileri tarafından “Mazhar Osman Okulu” olarak isimlendirilen ve sivil bir gayretle, kurumsal olmayan bu gayretleri ayrıntılarıyla anlattıktan sonra o okulun öğrencilerinden ve onların başardıklarından da kısaca bahsedeceğiz.

Ancak “Mazhar Osman Okulu”ndan bahsetmeden önce onun yetiştirdiği Alman ekolünden, rakibi Fransız ekolünden ve mevcut siyasi durumdan bahsedilmesi yerinde olacaktır. Zira Osmanlı’nın son yüzyılına, Avrupa siyasetinde yaşanan pek çok problemin etki ettiği iyi bilinen bir durumdur.

Osmanlı Devleti 1853-1856 Kırım Savaşı ile İngiltere’nin ama özellikle Fransa’nın bilimsel ve kültürel etkisi altına girmiş oldu. Ayrıca materyalist yaklaşımın bilim dünyasına egemen olmaya ve bilimin adeta bir din olarak görülmeye başladığı bir devirde bilimsel teoriler ve gelişmeler de yüzyılın son çeyreğinde öne çıkmaktaydı (Kılıç, 2014).

O döneme kadar eğitim dili Fransızca olan, Paris’te yurtdışı eğitimlerini tamamlayan doktorlar vasıtasıyla Türk tıbbının da Fransız ekolü çerçevesinde şekillendiği bilgisi şaşırtıcı olmayacaktır. Ancak hem Fransa ve İngiltere’nin imparatorluğun gayrimüslim bölgelerinin ayaklanmaları hususundaki menfi tavırları, hem bu devletlerle ittifaktan umulan faydanın elde edilememesi, hem de özellikle Paris’e gönderilen öğrencilerin eğitimlerinden ve yaşam tarzlarından duyulan memnuniyetsizlik neticesinde 1890’dan itibaren imparatorluk Alman etki sahasına girmeye başladı.

19. Yüzyılda siyasi birliklerini kurarak tekrar tarih sahnesine çıkan kadim iki devletten Almanya, Sanayi Devrimi sonrası oluşan ortamdan da oldukça müspet etkilenmiştir. Almanya özellikle 1840 sonrasında pek çok atılım yapmış ve devlet destekli üniversiteleriyle bilim dünyasında ve sanayide öne çıkmaya başlamıştır. Avrupa’da İtalya ile Almanya’nın ekonomik paylaşımına katılmasıyla diğer taraftan İngiltere ve Fransa arasında bir ittifak kurulmuş, bu arada bir denge de meydana getirilmiş oldu. Yüzyılın son çeyreğinde Avrupalı devletler arasında yaşanan mal satma ve kaynakların paylaşımı temelli mücadele ve bunun sonucu olarak olası bir savaşın engellenmeye çalışılması Osmanlı Devleti’ni ayakta tutmaktaydı. Fakat yüzyılın son döneminde, Almanya’nın mevcut Avrupa siyasi statükosunu kabul etmemesi, etki alanını genişletme isteği Osmanlı Devleti’yle yakınlaşmasına yol açmıştır. Büyük devletler, yanlarına çekmek istedikleri daha zayıf devletleri bilimsel atılımlar yoluyla, özellikle de tıp alanındaki nimetlerinden yararlandırarak etkilemeye başladılar.

Aynı dönemde Gülhane’de kurulan yeni askeri hastanenin başına Alman hekimlerin getirilmesi, yurtdışına gönderilen hekimlerin Berlin ve Münih’e yönlendirilmeleriyle Osmanlı tıp sahasında Fransız etkisi altında yetişen eski doktorlar ile yeni Almanca hekimler arasında bir gerginlik ve güç mücadelesinin ortaya çıkmıştır (Uzman, 1933, s. 112).

İşte Gülhane’nin ilk öğrencilerinden biri de Mazhar Osman’dır. Harbiyeli değilken dışarıdan burayı kazanan Osman, uzmanlık seçiminde o dönem çok az doktorun ilgilendiği ve hâlâ pek çok hekim tarafından tıbbın bir dalı kabul edilmeyen psikiyatride uzmanlık elde etmiştir. Gülhane’deki hocası Raşit Tahsin Bey de o güne kadar Fransız ekolünün etkisindeki meslektaşlarının aksine Alman deskriptif organik psikiyatri ekolünün temsilcisi Kraepelin’in öğrencisi olarak Mazhar Osman’ı “Almanca” bir psikiyatr yapmıştır.

Tam da bu noktada Mazhar Osman’ın bir özelliği üzerinde durmak istiyoruz. Mazhar Osman, gelenekçi kişiliğiyle birlikte aldığı Batılı eğitiminin etkilerini üzerinde taşıyan, tam bir Doğulu ama yanı sıra Batılı kişilik özellikleri de gösteren bir kişidir. Aslında bu, Osmanlı’nın son döneminde yaşamış pek çok entelektüelde rastladığımız bir durumdur. Geleneğin en yoğun bir şekilde hissedildiği Osmanlı’da, fakir ama zeki çocuklar Batılı eğitim müesseselerini görmüş hatta bizzat Batı ülkelerinde bir süre geçirmişlerdir. Bu karşılaşma, kültür şokunun çok ötesinde felsefi problemler yaşamalarına, üstesinden gelemeyecekleri sorunlarla karşılaşmalarına neden olmuştur. Neredeyse hepsi Cemil Meriç’in ifadesiyle “aynı kanaatları paylaşan mütecanis bir kitle” (Meriç, 2004, s. 131) halinde ülkelere geri dönmüşlerdir. Fakirliklerini, toplumun alt tabakalardan gelişlerini aldıkları eğitim ile kapatmaya çalışırken Abdullah Cevdet örneğinde görüldüğü üzere radikal kabul edilebilecek savrulmalar da yaşayabilmişlerdir.

Diğer taraftan onun gelenekçiliği tarafına göz attığımızda pek çok örnek ile de karşılaşmaktayız. Öğrencilerinden Faruk Bayülkem, hocaların yanında çalışmaya başladığı ilk gün odasında kendisine ulaşıncaya kadar bir sürü kişinin elini öptüğünü esprili bir dille anlatmıştır. Bayülkem, asistan olarak Sağlık Müdürlüğüne Bakırköy’e Mazhar Osman’ın yanına atanmıştı. O dönemde ancak trenle ulaşılabilen Bakırköy’de hemen hocaların yanına ulaşarak vazifeye başlayacağını zannetmektedir. Ancak karşısına ilk çıkan kişi Faruk Bayülkem’i önce bir odaya yönlendirir. Burada karşısına çıkan orta yaşlı biri ne

istediğini sormadan elini öptürür. Ne olduğunu öğrendikten sonra yazılı emri alarak Mazhar Osman'ın başhekimlik makamına geçer. Biraz sonra geri dönen adam Mazhar Osman'ın kendisini beklediğini belirtir, hayırlı olsun diyerek bir kere daha elini öptürür. Mazhar Osman'ın odasında bu sefer bizzat hocasının elini de öpen ve kitabını alan Bayülkem, hocanın isteği üzerine başhemşireyi bulmak üzere çıkar. "Nur yüzlü, biraz yaşlı, tonton" olan Başhemşire kadına kendisinin yeni doktorlardan olduğunu söyleyince bu sefer de kadın elini öptürür. Daha göreve başlamadan önce üç kişinin elini öpen ve "bu hastanede el öptürülmeden bir iş yaptırılmıyor mu" diye kendine soran Bayülkem beklerken hastanenin temizlik görevlisinden aslında hastanede başhemşire bulunmadığını, söz konusu kadının buradaki doktorlardan birinin annesi ve Mazhar Osman'ın aile dostu olduğunu, bir takım getir götür işlerine baktığını belirtir.

Yine temizlik görevlisi Bayülkem'e hocanın odasına girmeden önce elini öptüğü kişinin de hastanedeki en önemli kişi olduğunu, doktorların dahi çekindiği bir zat olduğunu söyler (Bayülkem, 2006, s. 26).

Mazhar Osman'ın profesyonel olmaktan çok gelenekçi tutuma sahip olduğuna dair bir başka örnek de talebelerinden Dr. Abdülkadir Cahit Tüner'le olan ilişkisinde görülebilir. Artık tıp dünyasında sözü geçen bir isim haline gelen Mazhar Osman, 1922'de Tüner'i nöroşirürji alanında uzmanlaşması için Almanya'ya gönderir (Baydur, 2007, s. 181). Tüner döndüğünde Bakırköy'de ülkedeki ilk nöroşirürji bölümünü kurar ve ülkemizdeki ilk nöroşirürjiyen olur (Naderi ve Er, 2011, s. 210). Ancak Mazhar Osman'ın kız kardeşlerinden biriyle evli olan Tüner; eşiyle boşanınca, 1927 yılında İzmir'e yerleşir ve alanda 1933 yılına kadar bir daha kimse çalışmaz (Baydur, 2007, s. 181).

Mazhar Osman'ın hayat hikâyesinde buna benzer pek çok örneğe rastlamak mümkündür. O, küçük bir Balkan kasabasında doğduktan sonra İstanbul'da Gülhane'yi, harbiye dışından kazanmış başarılı ve parlak bir öğrencidir. Burada gördüğü görgü ve eğitim yukarıda da bahsettiğimiz üzere Alman etkisi altındadır. Gülhane'nin kurucu başhekimi Rieder,¹ Gülhane'den Almanya'ya gidecek öğrenciler için meşhur Alman disiplini yansıtan sıkı bir program hazırlamıştı. Nitekim öğrenciler, önceki örneklerin tersine, atacakları her adımın planlandığını dahası bizzat başhekim tarafından düzenli bir şekilde geri dönütler verildiğini görmüşlerdir. Bu doktorlara daha önceki dönemlerden farklı bir şekilde çok çalışmalarının beklendiği ve bu çalışmalarının takip edildiği mesajı veriliyordu.

¹ Robert Rieder (1861-1913) Bonn Üniversitesi profesörlerinden olan Rieder, 1861'de Emserhof'ta doğdu. Würzburg-Erlangen ve Leipzig'te tıp eğitimini tamamladıktan sonra 1886 yılında doktor unvanını aldı. Bir süre Hamburg-Eppendorf Hastanesi'nde cerrah olarak çalıştıktan sonra 1895 yılında Bonn Üniversitesi'ne geçti ve aynı yıl doçent oldu. 1898'de profesör unvanını alan Rieder, 1898-1904 yılları arasında Türkiye'ye gelerek Gülhane Askerî Hastanesi'nin kuruculuğunu yaptı. 1904 yılında geçirdiği bir kaza ile yürüme yetisini kaybedince, emekli edilerek Almanya'ya döndü. Bir süre daha çeşitli Alman tıp kurumlarında görev alan Rieder, 1913'te hayatını kaybetti. (Koşar, 2016, s. 29-30).

Mazhar Osman da deskriptif organik psikiyatrinin en büyük isimleri olan Emil Kraepelin² ve Ziehen'in³ Berlin ve Münih'teki kliniklerine 1909 ve 1911 yıllarında gitmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Alman devleti, imkânlarını bilim adamlarına başta da tıp alanında çalışanlara açmıştır. Zengin ve geniş imkânlarla dolu laboratuvarlarda çalışan Mazhar Osman'ın gösterdiği şaşkınlığı ve hayranlığı anlamlandırmak zor olmasa gerek. Burada yaşadığı bir olay içine düştüğü kafa karışıklığını güzel bir şekilde ortaya koymaktadır. Mazhar Osman, Münih'te iken bu bölgenin meşhur olarak bilinen Dunkel birasını tatmak için bir bara girer. Buraya meşhur psikiyatr Alois Alzheimer da gelir ve Mazhar Osman'a neden bira içtiğini sorar. Kendisi de bunu merak ettiği için yaptığını söyleyince Doktor Alzheimer Kraepelin'in kendisinden övgüyle bahsettiğini, içki içtiğini öğrenirse çok üzüleceğini belirtir. Mazhar Osman bundan sonra ağzına içki koymadığını da eklemektedir (Uzman, 1933, s. 780-781). Yine Almanya'da iken, Türklerin tembel olarak görüldüğünü, bunun için klinikte bulunan Alman ve diğer milletlerden doktorların "Türk gibi tembel" ifadesini kullandıklarını ancak kendisinin çalışkanlığı ile bu ifadeyi tersine çevirerek kendisine "Türk gibi çalışkan" denildiğini de belirtir (Uzman, 1920, s. 90).

Mazhar Osman yine Almanya'da iken, hatıralarında hep övgüyle bahsettiği Gülhane'nin üçüncü başhekimisi Wieting ve eşi tarafından bizzat kaldığı odada ziyaret de edilmiştir. Bunu büyük bir bahtiyarlıkla anlatan Osman, Alman disiplini iliklerine kadar hissetmiştir. Galata'da çalıştığı yıllarda Avrupa yakasında yaşarken bir sabah yoğun sis yüzünden hastaneye geç kalması yüzünden aynı Wieting tarafından nasıl uyarıldığını da anlatacaktır.

Mazhar Osman, Gülhane'ye geri döndükten sonra Osmanlı Devleti'nin gerçek anlamdaki tek akıl hastanesi olan Toptaşı'nın ön kabul yeri olarak tanımlanabilecek Haseki Mecanin Müşahedehanesi'nin başhekimisi oldu. Savaşın başlamasıyla birlikte ise el konan Şişli Lape'nin başhekimisi oldu. Artık bundan itibaren ekolünü kurmaya ve öğrenciler yetiştirmeye başlamıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Mazhar Osman, doktorluğunun ve organizasyon becerisinin yanında yetiştirdiği öğrencileriyle de öne çıkmıştı. Öyle ki, Türkiye'de akliye ve asabiye ihtisası yapmış doktorların %70-80'i bizzat Mazhar Hoca'nın öğrencileriydi. Geri kalanlar da öğrencilerinin öğrencileri olmalıydı (Bayülkem, 2007, s. 67).

Mazhar Osman kendi öğrenciliği yıllarında edindiği bilgilerin yetersizliğinden, özellikle de hasta göremediğinden sıklıkla dert yanmaktaydı. Yeni yetişen öğrencilerin de benzer konularda yetersizlikleri olduğunu görüyor, başta psikiyatri olmak üzere pek çok ihtisas dalındaki en büyük problemin tecrübe eksikliği olduğunu biliyordu. Ayrıca doktorlarla alakalı iki önemli tespitte bulunmuştu. Birincisi, psikiyatri sahası iyi

² Emil Wilhelm Georg Magnus Kraepelin (1856-1926) Alman psikiyatrist. Psikiyatrik rahatsızlıkların sebebi olarak biyolojik ve genetik bozuklukları gören, Hans Jürgen Eysenck tarafından yazılan Encyclopedia of Psychology'ye göre modern bilimsel psikiyatri, psikofarmakoloji ve genetik psikiyatri alanlarının kurucusudur. Kraepelin, bireysel vakaların uzman analizlerini kendisinin "yüksek klinik standartları" yoluyla elde edilirken, ayrıca psikiyatride eğitilmiş olmayan yetkililerin gözlemlerini raporlaştırmıştır. https://en.wikipedia.org/wiki/Emil_Kraepelin, Erişim Tarihi: 10/07/2022.

³ Georg Theodor Ziehen (1862 –1950) Alman nörolog ve psikiyatr. Oppenheim ile birlikte Ziehen-Oppenheim sendromu isimli bir hastalığı keşfetmiştir.

bilinmediği için pratisyen hekimler nöropsikiyatriye⁴ yönelmiyorlardı, ikincisi ise tıp bilgileri ezberci bir şekilde ve teorik olarak verildiğinden işe yeni başlayan doktorlar bocalıyordu. Nitekim öğrencilerinden Nazım Şakir [Şakar] de tıp fakültesinden diploma almalarına rağmen tıp bilgilerinin kimyasal ayıraç, bir iki yaratılış kanunu, teoride kalmış ve eskimiş anatomi ve fizyoloji ile ezber patoloji bilgisinden ibaret olduğunu belirtiyordu (Şakar, 2006, s. 15).

Galatasaray Lisesi'nde kısa bir dönem okul doktorluğu da yapan Mazhar Osman, gözlemlerinin sonucu olarak her düzeyde okulda görülen ezberci anlayışı eleştiriyordu. Öğrencilerin bazı derslerde başarılı olamamasının, zekâ azlığının bir göstergesi değil, hafıza zayıflığının bir kanıtı olduğunu söylüyordu (Uzman, 1923, s. 68).

Mazhar Osman'ın öğrenci yetiştirme amaçlı çalışmaları başhekimlik görevleri ile eş zamanlı olarak başladı. Özellikle Şişli Lape Hastanesi başhekimliği (1915-1918), ardından Toptaşı (1920) ve daha sonra Bakırköy (1924) döneminde hastaneyi aynı zamanda tıbbi bir okul haline getirmeye uğraştığını biliyoruz.

Mazhar Osman özellikle Şişli Lape Hastanesi Başhekimliği yıllarında kamuoyunca ve toplumun önde gelen isimleri tarafından tanındı ve popüler bir isim haline geldi. Bunun oluşmasında en önemli sebep "Şişli Müsamereleleri" adı altında düzenlediği gösterilerdi.

Şişli Lape (La Paix, Fransızca barış demektir) Hastanesinin tarihçesine baktığımızda, Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Osmanlı Devleti ile beraber savaşan Fransız askerlerinin tedavi edilmeleri amacıyla Filles de la Charité rahibelerinin de İstanbul'a geldiğini görürüz. Savaşın ardından "gösterdikleri gayret" karşılığında Şişli'de kendilerine hastane yapmaları için bir yer verildi. 1858 yılında faaliyete geçen hastaneye La Paix adını verdiler. Hastane zaman içerisinde, pek çok branşı barındırmasına rağmen akıl hastalıkları bölümü ile öne çıktı.

İttihat ve Terakki yönetimi, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Fransız toprağı kabul edilen hastaneye el koydu ve başına Haseki Mecanin Müşahedehanesi başhekimisi olan Mazhar Osman Bey'i getirdi (1915). Eldeki akıl hastanesi ve klinikleri arasında en modern olan bu kurum, Mazhar Osman için büyük bir nimetti, çünkü Lape vasıtasıyla ekolünü yerleştirme, duyurma ve psikiyatriye yeni öğrenciler dâhil etme fırsatını yakalamıştı. Ayrıca Şişli gibi merkezî bir konumda olması o güne kadar göz ardı edilen -ancak oldukça da merak edilen- delilerin ve kurumlarının "ulaşılabilir" olmasını sağladı.

Mazhar Osman'ın Doktor Wieting'in Gülhane başhekimliği sırasında devrim niteliğinde olarak gördüğü olaylardan birisi tıbbi vakaların sunumlarının yapıldığı ve on beş günde bir her Perşembe gerçekleşen "müsamereleler"dir. Doktor Wieting; doktorların mesleki gelişmelerini temin, toplumla ilişkilerini geliştirmek ve tıbbın geniş kesimlerce kabulü gibi amaçlarla halka açık vaka sunumları yaptırmaya başlamıştı.

İşte Mazhar Osman da bu geleneği sürdürmek ve ayrıca psikiyatrik olguları "hastalık" olarak genç hekimlere ve hekim adaylarına göstermek amacıyla Şişli'de halka

⁴ Nöropsikiyatri: Nörolojik (sinir sistemi) temelli rahatsızlıklara sahip kişilerin tedavisinde psikiyatri ile nörolojinin birlikte çalışmasına odaklanan bilim dalıdır.

açık müsamereler düzenlemeye başladı. Şişli'deki ilk müsamere, 22 Ekim 1916'da (7 Teşrin-i Evvel 1332) yapıldı. Öğrencileriyle birlikte toplam 18 sunum gerçekleştirmiş, 7'sinde Mazhar Osman da sunum yapmıştır. Bu vaka sunumları daha sonra kitapçıklar şeklinde basılarak tıp öğrencilerinin ve meraklıların hizmetine sunulmuştur (Koşar, 2016, s. 76-77).

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Alman ve Fransız etki mücadelesi tıp alanında da devam ediyordu. Psikiyatride de iki ülkedeki doktorlar arasında farklı yaklaşımlar görülüyordu. Fransız Devrimi'nin ardından Paris'teki Bicêtre Hastanesinin başhekimisi olarak atanan Philippe Pinel⁵ akıl hastalıklarına ve hastalarına bakışı değiştirmiş, tımarhanenin bir nevi hastane olarak algılanmasını sağlamıştı. Yüzyılın sonuna doğru ise Charcot'un ve kısmen takipçisi sayılan Freud'un etkisi hissedilecekti. Bu dönemde Fransız nöropsikiyatrları hastalığın sebeplerini sadece vücutta meydana gelen bir takım "arazlar" olarak görmenin yanı sıra psikolojik nedenler üzerinde de duruyor ve tedavi için farklı yaklaşımlar geliştirmeye çabalıyorlardı. Nitekim Freud'un psikanalizi de kabaca pek çok akıl hastalığının nedeninin kişinin çocukluğunda meydana gelen nevrozlar sebebiyle olduğunu iddia etmekteydi. Başta Kraepelin olmak üzere Alman nöropsikiyatrları ise hastalıkların sebeplerini vücut kimyasına da etki eden bir takım dış etmenler olarak tanımlıyorlardı. Bu iki yaklaşım tedaviye de farklı bakılmasına sebep oluyordu. Bilimin materyalist bir bakış açısıyla değerlendirilmesi sonucu insan vücudunun bir makine olarak algılanmasının dönemin bilim çevrelerinde yer etmiş olduğunu da not etmeliyiz.⁶ Alman psikiyatrlar bu sebeple hastalığın teşhisini neredeyse tamamen laboratuvar çalışmalarına ve deneyle elde edilen ispatlara bırakıyorlardı. Dolayısıyla tedaviyi de ilaç, şırınga, elektroşok gibi deneysel metodlara hasrediyorlardı.

İki farklı psikiyatri yaklaşımının arasında büyük bir mücadelenin yaşandığı söz konusu dönemde Mazhar Osman, psikiyatrinin genelde psikolojinin bir alt dalı olarak görülen Fransız ekolüne karşı hastalığın bir iğne ile ya da değişik tedavi metotlarını kullanarak tedavi edilebileceğini göstermek istiyordu.

"(...) delilik de bir hastalıktır; zatürree gibi, sarılık gibi, apandisit gibi bir hastalıktır. (...) Deliliği diğer hastalıklardan başka tarzda düşünüş, hekimlerden değil hocalardan, papazlardan, şeyhlerden, sihirbazlardan yardım bekleyiş, en budala kafaların, en ham beyinlerin işidir. Nasıl dua ile tayyare uçmuyor, sihirle gemiler yürümüyorsa, hastalıklar da onlar gibidir; dünyaya hâkim olan ancak fendir; bugün fen sırf görgü ve bilgiye dayanarak diyor ki: delilik beynin dış kısmında, kabuğunda, bilhassa beynin altına yakın yerinde bulunan hücrelerin bozulmasıdır. Bunu düzeltecek yine hekimliktir (Uzman, 1933, s. 118-119).

Müsamerelerin etkisiyle pek çok tıp öğrencisi psikiyatriye yönelmiştir. Şişli Lape'de Mazhar Osman'dan sonra başhekimlik görevini yürütecek olan İhsan Şükrü Aksel,

⁵ Philippe Pinel (1745 – 1826) Fransız doktor, modern psikiyatrinin kurucusu olarak kabul edilir. Akıl hastalarının bakımı ve psikolojik yaklaşımını daha kabul edilebilir bir hale getirmiştir. Devrim sonrasında başhekim olarak atandığı Bicêtre Hastanesi'nde zincire vurulan delileri kurtarmasıyla sembolleşmiştir.

⁶ Bu konuda makine-insan teorisini ortaya atan La Mettrie ile son dönem Osmanlı aydınlarını derinden etkileyen ve fikir üretimini beyni oluşturan maddenin basit bir işlevi olarak gören Ludwig Büchner'in teorilerine bakılabilir. Daha geniş bilgi için bk. (Hanioğlu, 2006, s.15-18; Doğrucan, 2017, s. 307-314).

müsamereler sayesinde psikiyatriyi tercih etmiş bir isimdi. Hatıralarında son sınıf öğrencisi iken, pek çok arkadaşıyla birlikte en büyük dertlerden birinin ihtisas alanı seçimi olduğunu aktaran Aksel, Haydarpaşa'da en son akla gelen tıp dalının ise akıl hastalıkları olduğunu belirtiyordu.

“Dr. Talha Münir Seymenoğlu bir gün bana dedi ki : “Mazhar Osman Beyin konferansına gidelim.” Ben de “O kimdir ki?” dedim. “Bilmiyor musun meşhur Doktor Mazhar Osman Bey halka konferanslar veriyor, akıl hastalıklarını anlatıyor ve bazen de akıl hastalarını gösteriyor.” O akşam konferansa gittik. Siyah saçlı, siyah bıyıklı, renkli, kudretli bir adam. Kürsüye çıktı ve “Efendilerim” diye söze başladı, bu hitap bana çok tesir etti. Konuya geçti, halkın anlayabileceği şekilde akıl hastalıklarını anlattı. Sonra histeri bahsine geçti ve “Şimdi histerinin telkin ile geçen hastalık olduğunu göstereceğim” dedi. Histeri nöbeti geçiren 1.80 boyundaki bir erkek hastasını getirdi ve onu telkinle uyuttu, ona iğne batırdı, duymadı. Sonra onu tekrar uyandırdı; hasta bizi selamladı ve odadan çıktı.” (Aksel, 2006, s. 13)

Gerçi bu durumda Haydarpaşa'daki akıl hastalıkları hocasının sık sık hastalanması yüzünden derslerin aksamasının da etkisi yok değildi.

Mazhar Osman'a göre psikiyatri, uzun yıllar süren zahmetli ve çok çalışma gerektiren bir alandır. Usta-çırak ilişkisi oldukça yoğundur ve uzmanlaşmak için mutlaka bol uygulama (klinik) çalışmasına ihtiyaç vardır (Uzman, 1947, s. 33). Savaşın, tıbbın her ihtisas alanı için oldukça bol ve çeşitli materyal/vaka sunduğunu belirten Mazhar Osman, savaşta yaşanan karışıklığın büyük bir fırsat sağladığını ve hatta Batılı hocaların çalışmalarını durdurmadığını aktarır (Uzman, 1332, s. 4). Dolayısıyla bu alanda çalışan genç asistanların, pek çok farklı örneğe ihtiyaç duydukları da ortadadır. Müsamereler işte bu açığı da kapatmayı hedeflemekteydi.

Mazhar Osman, toplumun önde gelenleri yoluyla her kesime ulaşmayı hedefliyordu. Yazar, şair, gazeteci, kanaat önderi gibi önemli isimler bizzat Mazhar Osman tarafından bu gösterilere davet edildi. Bunlar aracılığıyla, cemiyet hayatında ve gazete köşelerinde geniş kesimlere ulaşma imkânı oluşacak, psikiyatri hakkında olumlu düşüncelerin uyanması sağlanacaktı. Mazhar Osman, “ruh ilmi” olarak adlandırdığı psikiyatriyi gençler arasında “vülgarize” etmeyi kendine önemli bir hedef olarak koymaktaydı.

Bu dönemde Lape'de yapılan sunumlara; Abdülhak Hamid, Mahmut Sadık, Celâl Nuri, Süleyman Nazif, Hüseyin Rahmi, Namık Kemâl'in oğlu şair Ali Ekrem, Cenap Şahabettin gibi dönemin önde gelen yazar ve şairleri de katılmıştır (Naderi, 2004, s. 16).

Şişli Müsamereleri o kadar fazla ilgi çekti ki zamanla bazı dersleri halka açık yapılan Mazhar Osman'ın öğrencileri, derslerde yer bulamadıklarından dolayı ayakta takip etmek zorunda kalmalarını hocalarına şikâyet etmek durumunda bile kalmışlardır (Atabey, 1972).

Şişli Lape başhekimliği döneminde Mazhar Osman, stajyer tıp öğrencilerine psikiyatriyi tanıtırken, yanında çalışacak öğrencilerin seçimi için de önemli ve dikkatli adımlar atıyordu. Öğrenciler Mazhar Osman'ın yanında çalışmak isteseler bile, hocanın

yaptığı bir sınavdan geçmek zorundaydılar. İhsan Şükrü, Mazhar Osman'ın yanında çalışmak şartıyla kabul ettiği psikiyatri bölümünü, sınavdan geçen diğer üç kişi (Talha Münir, Ahmet Şükrü, Kemal Osman) ile birlikte seçmişti (Aksel, 2006, s. 13). Mazhar Osman'ın Şişli'de yanına aldığı bu isimler, Darülfünun'da eğitim gördükten sonra, akşam 5 sularında hastaneye gelerek gayriresmî bir eğitim daha alıyorlardı. Asistanlar burada başasistan olan Fahrettin Kerim'den uygulamalı eğitim alıyor, eksikliklerini gideriyordu. Ancak en önemlisi gece de hastanede kalıyorlar ve servisin işleyişini de sağlıyorlardı. İhsan Şükrü, birkaç ay sonra Mazhar Osman'ın asistanları tenkit ettiğini, Talha Seymenoğlu ile kendisini de Haydarpaşa'ya görevlendirdiğini ve bundan sonra askerî hastanede çalışmalarını sürdürdüklerini anlatacaktı. Bu olay da onun ne denli sert, tavizsiz ve disiplinli bir eğitim verdiğini göstermekteydi.

Osmanlı Devleti'nin asıl akıl hastanesi Üsküdar semtinde bulunan ve Mimar Sinan tarafından inşa edilen eski Toptaşı Bimarhânesi idi. Toptaşı'na başhekim olmak demek, devletin akıl hastalıklarıyla ilgili kurumlarının tamamının başına geçmek demek oluyordu. I. Dünya Savaşı'nın ardından İstanbul'un işgali gerçekleşmiş, kısa bir süre sonra da Fransa, savaşın başında el konulan Lape'nin iade edilmesini talep etmişti. Nihayet 1920'de Lape tekrar Fransızlara verildi. Gerçi Mazhar Osman'ın başarılı yönetimi üzerine hastane yönetimi, Mazhar Osman'ın başhekimliğini sürdürmesini de talep etmiş ve kendisi de bunu "fahri" olarak kabul etmişse de fiili durumda boşa çıkmış durumdaydı. Üstelik Toptaşı'nın başında, Mazhar Osman'ın en büyük rakibi, Fransız ekolünün temsilcisi Avni Mahmud Bey vardı. Ancak bu uzun sürmeyecek ve başta Sıhhiye Umum Müdürü olan Abdullah Cevdet Bey'in desteğiyle Mazhar Osman 1920'de fahri olarak Toptaşı'nın başhekimliğine getirildi.

Mazhar Osman, göreve büyük bir "âlâyı vâlâ" ve "tantana" ile başladı (Gökay, 1972). Sonrasında asistanlarının da yanına geldiğini görüyoruz. Hoca; Şükrü Hazım [Tiner], İhsan Şükrü [Aksel], Ahmed Şükrü [Emed] ve Fahreddin Kerim [Gökay]'in de katılmasıyla Toptaşı'nı da bir okul haline dönüştürdü. Toptaşı'nda o zamana kadar en çok şikâyet edilen fiziki şartlarla ilgili pek çok değişiklik gerçekleştirdi. Toptaşı'nda yapılan yeniliklerden birisi de Şişli'de olduğu gibi asistanların barınmaları için odalar yaptırılması ve asistanların hastalarla beraber kalmalarının sağlanması olmuştur.

Bakırköy'de Mazhar Osman'dan sonra başhekim olan Fahri Celal, Toptaşı tımarhanesinde dört yıl okuduğunu belirterek, burasının nasıl bir "fakülte"ye dönüştürüldüğünü anlatacaktır. Bu dönem Mazhar Osman'ın "barut gibi olduğunu", daha gün doğmadan hasta muayenesine başladığını, katı ve tavizsiz kuralları altında, boş durmanın, rahat bir şekilde yemek yemenin bile zor olduğunu belirtiyordu. Arkadaşlarıyla ancak gece yarısı, çalışmak için gittikleri Bimarhâne kütüphanesinde konuşabildiklerini de ekliyordu (Göktulga, 1956, s. 3).

Burada aldığı eğitimin etkisindeki Mazhar Osman portresine yine atıfta bulunmak istiyoruz. Mazhar Osman, Gülhane başhekimisi Wieting'i, hem bir asker hem de bir "Alman" olarak anarken disiplini hakkında da bir örnek verir. Onun sinirli ve ters birisi olduğunu kaydettikten sonra İstanbul'da sisli bir günde vapurun gecikmesi yüzünden kendisinin de geç kalması üzerine başhekim tarafından sert bir şekilde azarlandığını, hastaneye yakın bir yere yerleşmesi gerektiğini, bir daha geç kalması durumunda

cezalandırılacağı uyarısı aldığı anımsatır. Mazhar Osman Wieting'in bu uyarıyı bir asistana değil de okulun hocasına yaptığını da not etmiştir (Uzman, 1338, s. 40).

Özellikle Toptaşı'ndaki ilk başhekimlik görevi esnasında, Bîmarhâne'de yaptığı değişikliklerden belki de en önemlisi "ihtisas mektebi" düzenlemesine giderek laboratuvarlar inşa ettirmesiydi. Bu ilk gayret neticesinde yanına aldığı genç asistanlarıyla adeta Toptaşı'nı bir psikiyatri ihtisas okulu haline çevirmişti.

Toptaşı'ndayken öğrenci alımları da hız kesmemişti. Artık alınanlar, "yardımcı asistan" sıfatıyla göreve başlıyorlardı. Bu ilk giriş için anatomi, fizyoloji ve tedaviden oluşan bir sınav yapılıyor, kabul edilenler altı ay kadar devam ettikten sonra "akliye ve asabiyeden" ikinci bir sınava alınıyor, tüm bu sınav ve çalışmalarda başarılı olan asistanlarla devam ediliyordu. Mazhar Osman; Lütfi Akif ve Şükrü Hazım'ın asistanlara verdikleri klasik psikiyatri kurslarını yönetiyordu. Her asistan, yeni gelen her hasta hakkında muayenelerini yaptıktan sonra, uzmanın da içinde bulunduğu tüm hekimlerin katıldığı bir seminerle ders benzeri bir oturumda değerlendiriliyordu.

Tıp öğrencilerinin en çok şikâyet ettiği hasta görememe problemi böylece ortadan kaldırılmıştı. Öğrencileri, üniversite bilgilerini modern tıbbı ait kabul etmiyor, Mazhar Osman'ın yanında ilaç, şırınga, gerçek tedavi metotlarını gördüklerini ve bunları ilk elden uygulama fırsatı bulduklarını iddia ediyorlardı.

Toptaşı'nın bir okul haline getirilmesi, pek çok aydının dikkatini çekmişti. Cumhuriyet döneminin meşhur Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, "Üniversite dışında üniversite" isimli bir makale yazarak bu durumu övecektir (Aksel, 2006, s. 11).

Ancak Mazhar Osman Ekim 1921'de Avni Mahmud Bey'in eski görevine iade edilmesi üzerine Toptaşı Başhekimliğinden ayrıldı. Toptaşı'ndaki bu ilk başhekimlik görevi sona ererken özellikle bu "ihtisas mektebi"nin hemen kapatılması ve öğrencilerinin (asistanlarının) dağıtılmasından/ kovulmasından oldukça rahatsız olmuş ve bunu her mahfilde dile getirmekten geri durmamıştır (Uzman, 1923, s. 95). Bu dönemde Mazhar Osman, yaptığı değişikliklerde kendisine yardımcı olan ve bu uğurda geleceklerini dahi tehlikeye atan talebelerinden sitayişle bahseder. Mazhar Osman'ın verdiği bilgiye göre Toptaşı'ndaki asistanları şunlardı: Ahmet Şükrü, İhsan Şükrü, Kemal Osman, Necati Kemal, Şükrü Hazım, Fahreddin Kerim, İsmail Hakkı, Talha Münir, Abdülkadir Cahit (Uzman, 1942, s. 147-148).

Daha önce de bahsedildiği üzere, hocalarının görevden alınmalarına sert tepki gösteren asistanlardan bazıları, diplomalarını dönemin sıhhiye müdürünün yüzüne fırlatmışlardı. Bu hareket, işsizliği kabul etmektir. Bu dönem, asistanların hayatları için büyük bir değişikliğe sebep oldu. Mazhar Hoca'nın teşvikiyle öğrenciler Münih'te, Kraepelin'in Deutsche Forschungsanstalt für Psychiatrie isimli okuluna gittiler. İlk önce Ahmet Şükrü Prof. Plaut'ın yanına gitmişti. Ardından İhsan Şükrü [Aksel] Nöropatoloji bölümünün başındaki Prof. Spielmeyer ile; Fahrettin Kerim psikoloji bölümünde Kraepelin ile, Necati Kemal de çocuk psikiyatrisinde çalışmak üzere Münih'e gitti. Şükrü Hazım [Tiner] ise nöroloji eğitimi almak üzere Dr. Nonne'nın yanına Hamburg'a gitti (Aksel, 2006, s. 441-444; Bayülkem, 2007, s. 34; Uzman, 1933, s. 780). Böylece, Raşit Tahsin'in ardından Mazhar Osman ve kendisinden sonra asistanları (emekliliğinden bir

sene önce) Kraepelin'den eğitim almış olacaktı. Böylece Türk psikiyatrisinde Alman ekolünün yerleşerek süreklilik kazanması gerçekleşmiş olacaktı.

Almanya'ya gidebilmelerinde, asistanların bir yıldır ödenmeyen maaşlarının toplu ödenmesinin getirdiği maddi rahatlama da önemli bir etken olmuştu. Ancak asistanlardan Almanya'ya gidecek parayı tamamlayamayanlarına Mazhar Osman yol ve öğrenim parası temin etmiştir (Tiregül, 2007, s. 108). Zira Mazhar Osman 1909 ve 1911 yıllarında iki kere öğrenci olarak gittiği Almanya'dan parasızlık yüzünden dönmek zorunda kalmasını gerekçe göstermiş, parasızlık sıkıntısı yaşamasa daha uzun süre Kraepelin'in yanında çalışmak istediğini bir konferansta anlatmıştı (Uzman, 1942, s. 108-109).

Geçmişte yurtdışına gönderilen öğrencilerin takip edilmemeleri yüzünden, gönderiliş amaçlarının dışında bir yaşam sürerek eğitimlerine devam etmedikleri biliniyordu. Gülhane'nin açılmasının ardından Almanya'ya ilk gönderilen öğrencilere uygulanacak programlar Rieder tarafından tespit edilmiş, asistanlığa gönderildikleri profesörlerle irtibat kesilmeden, programın uygulanıp uygulanmadığı kontrol edilmişti. Mazhar Osman da Almanya'ya öğrenci olarak gittiği dönemde, Gülhane başhekimî Wieting'in eşiyile birlikte ziyaretine geldiğini aktarmıştı (Uzman, 1338, s. 42). Başhekimlikten ayrıldıktan sonra Mazhar Osman özel işleriyle meşgul olurken bir aralık asistanlarını Almanya'da ziyaret etmiştir (Naderi, 2004, s. 19).

İki yıl sonra Mazhar Osman tekrar Toptaşı'nın başına geçtiği zaman, asistanlarını yurtdışından çağırdı. Asistanlar artık eğitimlerini tamamlamış, teorik bilgilerin yanında pratik olarak da önemli kazanımlar elde etmiş, yabancı dil öğrenmiş, daha donanımlı olarak dönmüşlerdi. Dönerlerin bir kısmı Mazhar Osman'ın yanında çalışmaya başlamış, diğerleri de başka hastanelere ve illere gönderilmiş, yani gayri-resmî Mazhar Osman okulunun mezunları olarak iş başı yapmışlardı.

Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarının ardından kurulan yeni Cumhuriyet'in önünde pek çok sorun bulunuyordu. Bunlardan başlıcası ise artık yetersiz kalan ve çoğu köhne kurumların iyileştirilmesiydi. Diğer taraftan Osmanlı'nın büyük savaşlar neticesinde girmiş olduğu buhran döneminde akıl hastalarının sayısı da artmıştı. 19. Yüzyılda psikiyatride meydana gelen gelişmelere karşı fiziki şartlar oldukça yetersizdi. Bir Mimar Sinan yapısı olan Toptaşı miadını çoktan doldurmuştu. Yeni bina ihtiyacı İstanbul yönetimlerince görülmüş, birkaç kere yeni bir akıl hastanesi projesi de yapılmıştı. Ancak savaş yılları ve kaynakların yetersizliği buna engel olmuştu.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla sağlık bakanlığına Mazhar Osman'ın Gülhane'den arkadaşı olan Refik Saydam getirildi. Mazhar Osman ise yukarıda bahsettiğimiz üzere zaten popüler bir isim olmuştu ve fiilen Türk psikiyatrisinin başına geçmişti. Mazhar Osman da uzun süreden beridir yeni bir hastane kurulması için uğraşıyordu. Nitekim 1924 yılında Bakırköy'de eski bir kışla olan Safra Çiftliği isimli mevkide yeni akıl hastanesi kuruldu. Başına Mazhar Osman'ın getirildiği kurum, tamamen onun kontrol ve isteği doğrultusunda parça parça inşa edilmeye başlandı. Hâlâ hizmet vermekte olan bu köklü kurum 1926'dan itibaren tamamen Toptaşı'nın yerini aldı.

Görüldüğü üzere bir okul gibi çalışan Mazhar Osman, bu asistanları ile elde ettiği başarılarının ardından daha da fazla öğrenciyi yanına almaya başladı. Mazhar Osman

1925 yılında Bakırköy’de yapılan Tababet-i Akliye ve Asabiye Kongresi’nde, artık Askerî Tıbbiye öğrencilerinin de Toptaşı’na altı aylık staj yapmak üzere geldiğini belirtir. Toptaşı’nın başına tekrar geçtikten sonra yetişen yeni asistanlardan, İsmail Ziya Bey Etfal Hastanesine, Ali Rıza Bey ise Sivas’a tayin oldu (Uzman, 1925, s. 238).

Öğrenci yetiştirme Mazhar Osman için özel bir zevk, bir görev halini almıştı da denebilir. Şişli Müsamerleri gibi gayretler, yeni tıp öğrencilerinin alana yönelmesinde etkili olduğu gibi onlara sahip çıkılması da olumlu yönde etki ediyordu. Örneğin diğer illerden İstanbul’a staja gelip de henüz bir ihtisas alanı seçmemiş tıp öğrencileri, Mazhar Hoca tarafından Bakırköy’de misafir ediliyor ve bunlardan bazıları daha sonraki yıllarda psikiyatriyi seçiyorlardı (Adasal, 2007, s. 90).

Mazhar Osman, sadece psikiyatri değil, yan alanlardaki eksiklikleri gidermek için de kafa yormaktaydı. Lepralılarının tedavisi için Neşet Halil Bey’i görevlendirdiği gibi, nöroşirurji alanındaki eksikliği gidermek için Dr. Abdülkadir Cahit Tüner’i, 1922 yılında Otfred Foerster’in Breslau’daki kliniğine göndermişti. Mazhar Osman’ın kız kardeşiyle evli olan Tüner, döndüğünde ülkede nöroşirurjiyi kurmuş ancak bir süre sonra eşinden ayrılınca Mazhar Osman’la problem yaşamıştı. Tüner’in istifasıyla boşalan nöroşirurji, yeni doktoru için on yıl beklemek zorunda kaldı. Onun yerine Dr. Hami Dilek de 1934 yılında Clovis Vincent’in Paris’deki kliniğine gönderilmiş ve onun yurda dönüşünün ardından, Bakırköy’de ilk nöroşirurji bölümü kurulmuş oldu (Baydur, 2007, s. 181).

Reform tartışmaları sırasında, üniversitede hoca olmadığını yazan Mazhar Osman’a sert eleştiriler gelmiş ve 5 Ekim 1931 tarihli gazetelerin birindeki “halk köşesi” bölümünde Mazhar Osman’ın “inhisarçı olduğu”, yani öğrenci yetiştirmeyip bilgisini kendisine sakladığı iddia edilmişti. Bunun üzerine Doktor Ömer Edip, 8 Ekim 1931 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde buna itiraz eden bir makale kaleme aldı. Mazhar Osman’ın bilgisini daima öğrenci ve asistanlarına aktarma heveslisi olduğunu, onların yetişmesinden ve mevki sahibi olmasından mutluluk duyduğunu aktaran Edip, hocanın maddi fedakârlıkları olduğunu da belirtiyordu. Ömer Edip, 1914 yılında Darülaceze’de çalıştığı dönemde buradaki psikiyatri hastalarının ihmal edilmesi üzerine Mazhar Osman’a başvurulduğunu, kendisinin de bu teklifi kabul ederek haftada bir gün Haseki’den gelerek ücretsiz şekilde muayene ve tedavileri gerçekleştirdiğini, bu arada kurumda bulunan psikiyatri doktorunu da yetiştirdiğini yazmıştı. Darülacezede yalnız doktorların değil, hasta bakıcıların da hoca tarafından eğitildiğini ekleyen Ömer Edip, bu durumun Mazhar Osman’ın Şişli’ye geçmesine kadar sürdüğünü de belirtmiştir (Edip, 1931, s. 6).

1933 üniversite reformuyla ilk defa psikiyatri bölüm başkanı olan Mazhar Osman, bu tarihten sonra, daha önce kendi gayretleriyle işlettiği “ekol”ünü sistemli bir hale getirecekti.

Mazhar Osman, öğrencilerinin gözünde sadece bir hoca değildi. Ayhan Songar da bu gerçeği ifade ederken onun kendileri için sadece bir idareci veya hoca değil aynı zamanda “hakiki bir baba” olarak görüldüğünü söyleyecektir (Songar, 2006, s. 26). Daha sonra Bakırköy’ün başhekimliğini yapacak olan Faruk Bayülkem de Mazhar Osman’ın öğrencilerine tutumu ve oluşturduğu ortamın gelenekselliğini, yukarıda ayrıntılı ifade

edildiği gibi, hocanın odasına ulaşınca kadar pek çok kişinin elini öpmek zorunda kalması örneğiyle anlatacağı (Bayülkem, 2006, s. 26).

Diğer taraftan Mazhar Osman da öğrenci yetiştirmek için böyle bir ortamın oluşmasının zorunluluk olduğunu iddia ediyordu.

Tababeti Ruhiye ve Asabiye’de bir âlim olamazdım. Hudayı nabit bir âlim olamaz. Muhit onu yetiştirmek için hazırlanmış olmalıdır. Fakat kendim olmadı ise bile muhiti ben hazırlayabilirdim. Belki gözümüzü kapamadan şubemden, memleketimde âlimler yetiştirdiğini gözümle görmeye muvaffak olurum. İşte bu ihtiras şahikasıyla çırpınıyorum. Gayeme engel olanlar en sevdiğim olsa hırpalıyorum. Her maniaya karşı durmaya vicdanen kendimi borçlu biliyorum (Bayülkem, 2007, s. 67).

Dışarıdan bakanlar veya tartıştığı kişilerce “ukala” olarak görülen Mazhar Osman, öğrencilerine karşı “gerçek bir hoca” gibi davranıyordu. Asistanlarına da öğrenci yetiştirmelerini tavsiye ederken, hocalık yapanların bir öğrenci gibi mütevazı ve bilim aşığı görülmesi gerektiğini belirtecektir. Asistanla hocası arasında büyük sevgi ve hürmet dolu bir mesafe bulunması gerektiğini, her şeyden alınan kıskanç bir hoca ile asistanı arasında ise sahte bir burundan başka bir şeyin görünemeyeceğini anlatacağı. (Bayülkem, 2007, s. 67)

İhsan Şükrü, hocalarının “her fırsatta ilim, fazilet ve enerji dersleri verirken hakikî ideali olan ekolünü kurmaya” başladığını, yanına her gelen kabiliyeti aldığını, onlarda kimsenin göremediği yetenekleri ortaya çıkararak hepsinden yararlanmayı bildiğini anlatıyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşadıkları bir olayı da anlatan İhsan Şükrü, neden hocalarına bu kadar bağlı olduklarını şöyle aktarıyordu:

“Bir gün sabah vizitesinde İstanbul'a düşman tayyareleri mutat ziyaretlerinden birini yapıyordu, bu esnada atılan bombalardan biri Haydarpaşa Askerî Hastanesi'nin bahçesine ve bizim 20, 30 metre ilerimize büyük bir gürültü ile düştü, ortalığı dumana boğdu. Bu esnada biz bir hastanın başında Babinski⁷ aramakla meşguldük. Hoca yerinden bile kımıldamadı, geçirdiğimiz ufak bir tereddüt anı onun bu metaneti karşısında derhal eridi, sanki hiçbir şey yokmuş gibi işimize devam ettik, koca hastane birbirine girdiği ve hastalar bahçelere dağıldığı halde en çok karışıklığa müsait olan akliye ve asabiye servisinde kimse yerinden bile oynamadı, çünkü baş, bütün enerjisiyle orada ve yerinde duruyordu...” (Aksel, 2006, s. 11)

Mazhar Osman’ın yetiştirdiği öğrenciler kadar tıp alanındaki yenilikleri takip etmesi de sürekli yeni ve dinç kalmasını sağlıyordu. Her sene yapılan kongrelere katılarak burada

⁷ Babinski Bulgusu, ayağın iç yüzünün künt bir cisimle uyarımıyla ayak başparmağının normalde yaptığı fleksiyon hareketi (bükülme) yerine ekstansiyon hareketi (esneme/gerilme) yapmasına denir. Bu bulgu çoğu zaman üst motor nöron hastalığını gösterir. Yenidoğanlarda ise bu bulgu normal olarak görülür. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Babinski_bulgusu).

şahit olduklarını ve yeni öğrendiklerini döndüğünde mutlaka öğrencileriyle paylaşan Mazhar Osman, bununla yetinmeyerek İstanbul Seririyatı'nda⁸ da yazıyordu.

Bundan başka konferanslar yoluyla, her seviyeden insana da ulaşmaya çalışıyordu. Bu konferansların konuları, radyolarda halkın tamamına, lise ve üniversite öğrencilerine, parti üyelerine kadar çeşitlilik gösterebiliyordu.

Mazhar Osman, 1933 yılında yeni açılan İstanbul Üniversitesi'ne geçinceye kadar gayri resmî, daha sonra da resmî olarak pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Ölümüne kadar okulundan yetişen onlarca talebe, Türk tıbbına yıllarca hem hizmet etmiş hem de yön vermiştir. Psikiyatri alanının Türkiye'de sağlam temellere ulaşmasında bu isimlerin büyük payı olmuştur. Onlarca büyük isimden oluşan bu listeden öne çıkan bir kaçından bahsetmek, Mazhar Osman biyografisinde önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Doğrudan Mazhar Osman'ın öğrencisi olmamakla beraber adı onun yanında en çok anılanlardan birisi Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'dır. 1900 yılında Eskişehir'de doğan Gökay, İstanbul Darülfünun Tıp Fakültesi'ne girer. 1919 yılında Toptaşı Bîmarhânesi'ne girerek yardımcı asistan olarak görev alır. Bu dönemde Şişli Müsamereleri'ne de katılacaktır. Ancak Mazhar Osman'la esas teması, Toptaşı Bîmarhânesi başhekimliği yıllarındadır. 1920 yılında kurulan Yeşilay'ın kurucuları arasında bulunan Gökay, 1923'te derneğin umumi kâtipliği görevine getirilir. Mazhar Osman'ın Toptaşı'ndaki başhekimlik görevinden alınmasının ardından, Almanya'ya gitmesi için teşvik ettiği isimlerden biri olur. Münih'e, Kraepelin'in yanına giden Fahrettin Kerim, 1922 yılında Darülfünun'dan mezun olurken asabiye ve akliye uzmanı unvanını da alacaktır. 1926 yılında Darülfünun'da Akliye Bölümünün müderris muavinliği (doçentlik) sınavını kazanarak burada çalışmaya başlar. 1933'te Üniversite'nin Akıl Hastalıkları Profesörü olan Fahrettin Kerim, özellikle Yeşilay'daki göreviyle birlikte büyük bir içki düşmanı olarak görülmüş ve derneğin başkanı Mazhar Osman'a göre yasağın daha ateşli bir savunucusu kabul edilmiştir. 1941 yılında, Hayrullah Diker'in Psikiyatri Bölümünden emekli olmasının ardından bölüm başkanlığı görevini üstlenen Gökay, 1943 yılında ordinaryüs unvanı almıştır. Gökay, 1949 yılında İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı olarak tayin edilince, üniversitedeki görevinden ayrılır. 1957 yılına kadar bu görevi sürdüren Fahrettin Kerim, bu tarihte Bern Büyükelçisi olarak atanır. 1962-1963 yıllarında İmar ve İskân Bakanlığı, 1963 yılında kısa bir süre Sağlık Bakanlığı da yapan Fahrettin Kerim Gökay, 1987 yılında vefat etti.

Fahrettin Kerim, psikiyatriyi seçmesinde ruh hekimlerinin toplumdaki sosyal etkisinin ağırlığını gerekçe göstermiştir. İlk zamanlarda Mazhar Osman'ın en önemli öğrencisi konumunda olan Fahrettin Kerim, hocasının polemikçi tutumundan nasibini almaktan geri durmamıştı. Yeşilay başkanlığını kendisinden devralan Gökay'a içki içmeye "ince saz" denen müzik çeşidinin sebep olduğu iddiasıyla yüklenen Mazhar Osman, Gökay'ın açıklamalarıyla geri adım atmak zorunda kalmıştı. Yeni üniversitede, psikiyatri ile psikolojinin ayrılması da Mazhar Osman'ı rahatsız etmiş ve bu durumu destekleyen Fahrettin Kerim'le bir kere daha karşı karşıya gelmişlerdi.

⁸ İstanbul Seririyatı, 1919 yılında yayınlanmaya başlayan ve Mazhar Osman'ın 1951'deki ölümüne kadar yayınlanan aylık tıbbi dergidir. Mazhar Osman'ın sahibi ve başyazarı olduğu dergi, daha çok psikiyatri alanında yayınların yer aldığı bir yayın olmuştur.

“Belediye reislerimiz, valilerimiz doktorlar arasından seçildikçe halka daha fazla bir emniyet geliyor.” (Uzman, 1939, s. 29) ifadelerini sarf etmiş olsa bile doktorların siyasete girmesine mesafeli ve soğuk duran Mazhar Osman, İstanbul Valisi olan öğrencisi Gökay’ın bu tercihi karşı çıktığı da bilinmekteydi.

Mazhar Osman okulunun bir diğer önemli ismi ise İhsan Şükrü Aksel’dir. 1899 yılında İstanbul’da doğan Aksel, 1919’da Darülfünun Tıp Fakültesi’nden mezun oldu. Tıp Fakültesi’nde öğrenci olduğu yıllarda fakülteden arkadaşı Talha Münir’in teşvikiyle Şişli Lape’deki müsamerelere katılan ve arkadaşıyla beraber psikiyatriyi seçmeye karar veren İhsan Şükrü, 1919 yılında Toptaşı’nda asistan olarak çalışmaya başlamıştır.

Mazhar Osman’ın görevden alınmasıyla 1922 yılında Almanya’ya giden İhsan Şükrü, Münih’te Kraepelin’in başında olduğu psikiyatri enstitüsünde asistanlık yapmış ve nöropatoloji alanındaki bilgisini iletmiştir. Hamburg’da da bulunan Aksel, Kraepelin’den başka Spielmeyer, Weygand ve Jakob’la da çalışmıştır.

1925 yılında tekrar göreve başlayan hocası Mazhar Osman’ın isteği üzerine ülkeye geri dönen Aksel, Bakırköy’de görev almıştır. Burada nöropatoloji laboratuvarını kurarak bir ilke imza atan İhsan Şükrü, 1933 yılında açılan üniversitede Schwartz’la birlikte Patolojik Anatomi Enstitüsü’nde çalışmıştır. 1935 yılında Bakırköy’e geri dönen İhsan Şükrü Aksel, 1951 yılında ordinaryüs olmuştur. 1953 yılında Üniversite Tıp Fakültesinin Dekanlığı görevini de üstlenerek Çapa’da psikiyatri bölümünün kurulmasına öncülük etmiş, 1958’de de Çapa Çocuk Psikiyatrisi Bölümünü kurmayı başarmıştır. 1987 yılında vefat eden Aksel, en son Çapa Nöropsikiyatri Bölüm başkanlığı görevini yürütmüştür.

Mazhar Osman’ın son dönem öğrencilerinden birisi de Faruk Bayülkem’dir. 1912’de doğan Bayülkem, 1933’te Üniversite Tıp Fakültesi’ni kazandı. Mazhar Osman’ın Psikiyatri Bölüm Başkanı olarak verdiği ilk dersi dinleyen öğrencilerden biri olan Faruk Bayülkem, 1939 yılında mezun olmuştur. Dört yıllık mecburi hizmet için Anadolu’ya tayin edilmeyi beklerken Mazhar Osman’ın asistanlığına atanmış ve bu tarihten itibaren Bakırköy bünyesinde çalışmaya başlamıştır.

1960-1977 yılları arasında Bakırköy Hastanesi başhekimliği görevi yapacak olan Bayülkem, hastaların hayattan koparılmaması ve psikiyatri hastalarının dispanserler yoluyla belirlenerek tedavi edilmeleri için çalışmalar ve faaliyetler yürütmüştü. Kavram bazında da olsa delilerin, tıbbın alanı içindeki bir tür hasta olduğu üzerinde basında ve halk arasında farkındalık oluşması için gayretlerde bulundu. 1960’lı yıllarda kapasitesi iyice yetersiz kalan hastanenin büyütülmesi için önemli çalışmalar yürüttü. Bakırköy’ün en uzun süre başhekimliğini yapan Faruk Bayülkem 2009 yılında vefat etti.

Bayülkem’i ön plana çıkartan en önemli özelliği ise Mazhar Osman ve Bakırköy tarihi hakkındaki çalışmalarıdır. Hastane ve onunla ayrılmaz bir isim olan Mazhar Osman tarihi adına oldukça önemli anılar ve kitaplar oluşmasında büyük katkıları olan Bayülkem, kurumsal hafıza ve modern Türk psikiyatrisinin en büyük tanıklıklarını günümüze kadar ulaştırmıştır.

Sonuç

Türkiye’de modern psikiyatri denince akla gelen ilk isim olan Mazhar Osman, sadece psikiyatri alanında büyük bir doktor olmakla kalmamış, pek çok öğrenci yetiştirerek alanı yarım yüzyıl kadar yönlendirmiştir. Kodlarındaki Doğulu gelenek ile aldığı Batılı eğitim arasında yaşadığı gelgitlere rağmen, Mazhar Osman orta bir yol tutturabilmiş görünmektedir.

1911’den sonra Osmanlı Devleti’nin psikiyatri kurumları olan Haseki Müşahedehânesi ile Şişli Lape ve Toptaşı Bîmarhânesinin başhekimliklerini yürütmüş, Cumhuriyetle birlikte Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesini kurmuş ve başhekimi olmuştur. Şişli Lape döneminde yaptığı sunumlarla genç doktorları psikiyatriye teşvik etmiş, pek çok değerli hekimi yetiştirmiş ya da yetişmesine ön ayak olmuştur.

Mazhar Osman zaman zaman kendi öğrenciliği döneminden beri devam eden psikiyatri eğitiminin yetersizliğini dile getirmiştir. Bununla birlikte devletin kısıtlı olanaklarıyla psikiyatri alanında yeni hekimlerin yetiştirilmesinin çok zor olduğunu bilmekteydi. İşte bu şartlar altında inisiyatif olarak kendi “okulu”nu kurmuştur.

1915’te Şişli La Paix ile başlayan başhekimliği süresince genç ve yetenekli doktorları önce psikiyatri alanıyla tanıştırmış daha sonra ise öğrencilerini kendi usulüne göre yetiştirmeye çalışmıştır. İhsan Bayülkem, İhsan Şükrü Aksel, Fahrettin Kerim Gökay, Şükrü Hazım Tiner gibi, bir kısmı daha sonraları yine Mazhar Osman tarafından kurulacak olan Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi’nin başhekimi de olacak olan isimleri ekolünü oluşturmak üzere yanına almıştır.

1980’lere değin Türkiye’de psikiyatri alanını Mazhar Osman ismi ve onun öğrencileri kontrol etmiştir denilebilir. Mazhar Osman’ın bir psikiyatri hekimi olarak yaptıkları, alanı Türk insanına ve doktorlarına tanıtmayı, Bakırköy’de modern ve hala hastalara hizmet veren bir akıl hastalıkları hastanesi açılmasına ön ayak olması ve yapmış olduğu yayınların yanı sıra bu makalede bahsettiğimiz okul olma özelliğiyle Türk Tıp tarihine adını yazdırmıştır.

KAYNAKÇA

- “Babinski Bulgusu”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Babinski_bulgusu (Erişim: 16.06.2022)
- “Emil Wilhelm Georg Magnus Kraepelin”. https://en.wikipedia.org/wiki/Emil_Kraepelin, (Erişim: 10.07.2022)
- ADASAL, R. (2007). Toptaşı’ndan Bakırköy’e. *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007* (Bayülkem, F. der.) İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 89-92.
- Aksel, İ. Ş. (2006). İhsan Şükrü Aksel’in Nutku, *İstanbul Seririyatı, Mazhar Osman’ın Başhekimliğinin 25. Yıldönümü Özel Sayısı*. C. 20. S. (1939)’dan aktaran Mazhar Osman ve Dönemi/Mecnunları, Mekanları, Dostları, Ed. Şahap Erkoç ve Olcay Yazıcı.
- Aksel, İ. Ş. Mazhar Osman’ın Şişli Müsamereleleri (1916-1918). *Nöropsikiyatri Arşivi*. C. 16. S. 3-4, 73-80’den aktaran Erkoç. “Mazhar Osman ve Dönemi”.

- Atabey, F. (1972). Mazhar Hoca, *Mazhar Osman Uzman (1884-1951)-20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı*, (Ünver, S. der.). İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü.
- Baydur, C. Ş. (2007). *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*. (Bayülkem, F. der) İstanbul: Pentamed Ltd. Şti.
- Bayülkem, F. Mazhar Osman'ın Yeni Gelen Asistanı Karşılması. *Mazhar Osman ve Dönemi/Mecnunları, Mekanları, Dostları*. (Erkoç, Ş. ve Yazıcı, O. Ed). S. 26.
- Bayülkem, F. (2007). Muhterem Hocam Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman, *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927- 2007*. (Bayülkem, F. der). İstanbul: Pentamed Ltd. Şti.
- Er, U. ve NADERİ, S. (2011). Ülkemizde Beyin ve Sinir Cerrahisinin İhtisaslaşması ve Kurumlaşması. *Türk Nöroşirürji Dergisi*, C. 21, S. 3, 209-219.
- Gökay, F. K. (1972). Toptaşında Hocam. *Mazhar Osman Uzman (1884-1951)-20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı*. (Ünver, S. der). İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü.
- Göktulga, F. C. (21 Kasım 1956). Tımarhane Lâkırdısı. *Cumhuriyet*. 3.
- Kılıç, R. (2014). *Deliler ve Doktorları, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik*. İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Koşar, H. H. (2016). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Doktor Portresi: Hekim, Hoca ve Yazar Olarak Mazhar Osman*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırklareli.
- Meriç, C. (2004). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naderi, S. (2004). *Mazhar Osman ve Türkiye'de Nöroşirürjinin Doğuşu*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Ömer Edip. (8 Ekim 1931). Mazhar Osman B. İnhisarcı Değildir. *Cumhuriyet*. 6.
- Songar, A. (2006). Mazhar Osman'ın Bayram Hediyesi, *Mazhar Osman ve Dönemi/Mecnunları, Mekanları, Dostları*. (Erkoç, Ş. ve Yazıcı, O. Der.) İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş.
- Şakar, N. Ş. (2006). Anılardaki Mazhar Osman 'Gülhane Yılları' (1910- 1913), *Mazhar Osman ve Dönemi/Mecnunları, Mekanları, Dostları*. (Erkoç, Ş. ve Yazıcı, O. Der.) İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş.
- Tiregül, İ. Z. (2007). Meslekte Geçen Eski Günler ve Bakırköy'de 40 Yıl, *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927- 2007*. (Bayülkem, F. der.). İstanbul: Pentamed Ltd. Şti.
- Uzman, M. O. (1942). 1909 Senesinde Dedeâğaç'ta İttihat ve Terakki Kulübünde Verilen Konferans, *Konferanslarım (Medikal, Paramedikal) Mekteplerde, Kulüplerde, Radyoda Söylenmiş*. İstanbul: Kader Basımevi.107-122.
- Uzman, M. O. (1925). Bakırköyü'nde İçtima Eden Tababet-i Akliye ve Asabiye Kongresi, *İstanbul Seririyatı*. C. 7. S. 7. 245-248.
- Uzman, M. O. (1947). Bizde Adlî Tıb. *İstanbul Seririyatı*. C. 29. S. 4. 29-34.

- Uzman, M. O. (1933). Hilâli Ahzar (Yeşil Hilâl) İçki Aleyhdarı Gençler Birliği, *Sıhhat Almanakı, Cumhuriyetin Onuncu Senesini Kutlarken Hekimlerimizin Halkımıza Armağanı*. (Uzman, M. O. Ed.). İstanbul. 780-781.
- Uzman, M. O. (1332). Maksad-ı İctima Hakkında Birkaç Söz". *Şişli Müsamereleleri*. C. 1, İstanbul: Zeliç Biraderler Matbaası.
- Uzman, M. O. (1923). Mekteplerimiz Nasıl Olmalı?. *Sıhhi Sahifeler*. C. I. S. 6. 86-88.
- Uzman, M. O. Sende mi Brütüs?, İstanbul Seririyatı, C. 2, S. 10 (1920), ss. 89-94.
- Uzman, M. O. (1923). Tababet-i Asabiye ve Akliye Kongresi. *İstanbul Seririyatı*. C. 4. S. 8. 859-567.
- Uzman, M. O. (1939). Tıbbiyeliler Bayramında Söylenilen. *İstanbul Seririyatı*. C. 21. S. 4. 23-31.
- Uzman, M. O. (1933). Timarhaneden Emrazı Akliye ve Asabiye Hastanesine Doğru. *Sıhhat Almanakı Cumhuriyetin Onuncu Senesini Kutlarken Hekimlerimizin Halkımıza Armağanı*. (Uzman, M. O. Ed). İstanbul. 117-121.
- Uzman, M. O. (1338). Viting Paşa. *İstanbul Seririyatı*. C. 3. S. 2. 43.